

Іванков В.М.кандидат економічних наук, директор
Науково-дослідної судово-експертної установи**Ivankov Volodymyr**

Forensic research institution

ЕВОЛЮЦІЯ ПРЕДМЕТУ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

EVOLUTION OF THE SUBJECT OF FORENSIC ECONOMIC EXAMINATION

Метою дослідження є досконалення поняття предмету судово-економічної експертизи на засадах гносеологічного та емпіричного підходів в напрямку запобігання та виявлення економічному шахрайству з урахуванням генезису її нормативного регламентування. Доведено, що предмет судово-економічної експертизи є інтеграцією завдань слідчого або судді щодо дослідження речових доказів та інших матеріалів з метою встановлення фактичних даних та обставин, що мають значення для досудового розслідування та суду. Обґрунтовано, що предмет судово-економічної експертизи доцільно розглядати як з позицій гносеологічних напрацювань філософської науки, так і з урахуванням взаємозв'язку елементів процесу призначення та проведення судової економічної експертизи. Запропоновано модель розуміння сутності предмету судово-економічної експертизи, яка враховує процеси її виконання і спрямована на збільшення ефективності організації судової експертизи.

Ключові слова: судова економічна експертиза, предмет судової експертизи, шахрайство, модель, організація судової економічної експертизи.

The purpose of the study is to improve the concept of the subject of forensic economic examination on the basis of epistemological and empirical approaches in the direction of prevention and detection of economic fraud, taking into account the genesis of its regulatory regulation. It has been proven that the subject of forensic economic examination is the integration of tasks of an investigator or a judge regarding the study of physical evidence and other materials in order to establish factual data and circumstances that are important for pre-trial investigation and court. It is substantiated that it is expedient to consider the subject of forensic economic examination both from the standpoint of the epistemological developments of philosophical science and taking into account the interrelationship of the elements of the process of appointing and conducting a forensic economic examination. A model of understanding the essence of the subject of forensic economic expertise is proposed, which takes into account the processes of its implementation and is aimed at increasing the efficiency of the organization of forensic expertise. To build this model, the epistemological basis laid out by philosophers in the form of a combination of phenomena from the point of view of being and their determination in the perception of the entire process of performing a forensic economic examination was used. This model combines two subject areas: the area of detection of deviations, falsifications, fraud and the area that includes the scope of the performed forensic examination. The scientific value of this research lies in the development of a conceptual model of the subject area of forensic economic expertise, which covers the processes of appointment, organization and methods of conducting a detailed investigation in accordance with the tasks. The practical results of the theorization of the subject of forensic economic examination in the form of a model are the possibility of its application in the structure of the organization of the examination process in order to ensure the unity of the decisions made, including regarding planning, methodology of appointment of procedures for establishing the circumstances of the case on the subject of proof, subject of expert opinion. Awareness of the factors that determine the subject of the examination will make it possible to increase its effectiveness in cases of economic crimes.

Key words: forensic economic examination, subject of forensic examination, fraud, model, organization of forensic economic examination.

Постановка проблеми. Одним із викликів, з якими стикнулася наша країна в період повномасштабного вторгнення РФ, є втрата суттєвої частини доходів бюджету через руйнування і знищення майна, інфраструктури, втрати життів та здоров'я, а також інших економічних, соціальних та психологічних наслідків. Крім того спостерігається негативна тенденція до зростання рівня економічної злочинності з використанням шахрайських дій з коштами державного бюджету, спрямованих на військові закупівлі, коштами та майном благодійних організацій, гуманітарною допомогою [1, с. 6]. Належне реагування та таку ситуацію спричинило низку кримінальних проваджень, де не останню роль і значення відіграють експертні висновки щодо фактів та обставин злочинів, підготовлені судовими економічними експертами. Проте організаційне та методологічне забезпечення судово-економічних експертиз із запізненням відображає широкий спектр запитів і викликів, що постали перед судовою експертизою.

Така тенденція характерна для всієї світової економіки, де економічна злочинність глибоко проникла в структуру фінансових операцій та операцій з майном і продовжує негативно впливати на соціально-економічне середовище. Судово-економічна експертиза, яку також називають бухгалтерським розслідуванням, інтегруючи спеціальні знання та навички бухгалтерського обліку, аудиту та розслідування, займається можливими незаконними та шахрайськими фінансовими, майновими операціями в світі. Бухгалтерська експертиза, або за терміном зарубіжної практики бухгалтерська криміналістика є спеціалізованою сферою бухгалтерського обліку і в цілому економіки, яка описує завдання, які стоять перед розслідуванням для представлення справ у судових процесах.

Разом з тим вивчення практики та наукових досліджень свідчить про різні вектори спрямування та залучення судових бухгалтерів до кримінальних проваджень. Традиційні для України підходи, які еволюціонували з радянської системи застосування експертизи проти розкрадань соціалістичної власності відрізняються від сфер застосування бухгалтерської кримінології зарубіжних країн, які більшою мірою спрямовані на виявлення шахрайства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині сформувався кілька різних точок зору з трактування визначення предмета судово-економічної експертизи. Перший ґрунтується на більш ширшому контексті предмету – предмету судової експертизи. У кримінально-процесуальній діяльності спеціальні знання використовуються у двох формах: при залученні

спеціалістів під час окремих слідчих (судових) дій та в межах проведення експертизи. Судова експертиза це процесуальна дія, яка полягає в дослідженні експертом, за завданням слідчого або судді, речових доказів та інших матеріалів з метою встановлення фактичних даних та обставин, що мають значення для правильного вирішення справи [2]. Тому предметом судової експертизи визначено ті обставини роботи судового експерта, які можуть бути з'ясовані ним в процесі експертизи та фактичні дані, що встановлюються на основі спеціальних знань і дослідження матеріалів справи.

І важливе зауваження, яке фактично визначає сутність предмету експертизи з точки зору її призначення та виконання – він визначається питаннями, поставленими перед експертом, слідчим або судом. Типові переліки питань в розрізі кожного виду експертиз визначено нормативними документами. Оскільки вони є орієнтовними, то більш точну характеристику предмета судової експертизи дає конкретна призначена експертиза. Отже, для судово-економічної експертизи важливі саме її спрямування за переліком питань, на чому наголошують Аніщенко О.В., Данильченко О.Л. [3] Чеберяк П.П. [4, с. 85], Свінцицький А.В., Падалка А.М. [5, с. 98]. Однак сутність предмету розкривається не лише через її емпіричну спрямованість. Більшість вчених, характеризуючи поняття предмета, прагнули дати більш загальні його визначення і охопити усю множину можливих сфер проведення судово-економічної експертизи. Інтерпретацію предмету саме в цьому вузькому контексті нормативного спрямування давав Камлик М.І., вважаючи предметом судової бухгалтерської експертизи «негативні зміни в господарській діяльності підприємств і організацій, які спричинені будь-якими деструктивними факторами» [6, с. 17].

Один з найбільш відомих дослідників судової бухгалтерії Білуха М.Т. наголошував на широкому змісті тлумачення її предмету, як господарських операцій підприємства, так і встановлення достовірності їх відображення у системі бухгалтерського обліку і звітності з точки зору розслідування і судового розгляду правоохоронних органів [7, с. 34]. Власне, ця думка багато часу так і залишалась основною, а з плином часу зазнала доповнень та уточнень в частині оновлення економічного середовища [8, с. 556].

Однак в сучасних умовах перед судовою економічною експертизою постали нові завдання в частині забезпечення об'єктивних розрахунків збитків від наслідків військової агресії РФ [9], аналізу руйнувань та знищення майна, оцінюючи його вартість та можливість відновлення, оцінок втрат прибутку, що вини-

кли через зниження економічної активності, зупинення підприємств, тощо. Тому виникла потреба удосконалення теоретичних підходів визначення предмету судової економічної експертизи для створення основ розслідування цих питань.

Метою цього дослідження є розробка інноваційної основи для удосконалення поняття предмету судово-економічної експертизи на засадах гносеологічного та емпіричного підходів в напрямку запобігання та виявлення економічному шахрайству з урахуванням генезису її нормативного регламентування. Мотивація для цього дослідження випливає з того факту, що предмет судово-економічної експертизи є інтеграцією завдань слідчого або судді щодо дослідження речових доказів та інших матеріалів з метою встановлення фактичних даних та обставин, що мають значення для правильного вирішення справи. Тому вивчення факторів, які визначають предмет експертизи дозволять посилити її ефективність у справах про економічні злочини.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основу дослідження предмету судово-економічної експертизи нами покладено філософське осмислення питання сутності предмета. Насамперед слід зазначити, що закони пізнання, відображені у філософській думці багатьох поколінь учених, є основою розуміння найскладніших явищ і взаємозв'язків практичної діяльності з однієї простої причини. Такі взаємозв'язки дозволяють виявити існуючі, не завжди очевидні, часом приховані, закономірності, які визначають подальший розвиток досліджуваного явища. А саме таке завдання постає перед кожним дослідником практичної складової тієї чи іншої науки.

Проблематика поняття предмету, сутності предметності має глибоке історичне коріння філософських пошуків.

Однією із перших робіт в цьому напрямку стала робота Франца Brentano, в якій він, спираючись на попередні висновки різних філософських шкіл, виділив основні складові поняття «предмет». Для цього він увів поняття про інтенціональність, і ця характеристика предмету відразу включає його в схему, структуру і поєднує саму сутність предмету зі свідомістю тієї людини, яка його представляє [10, с. 26–29]. Характеристикою предмету є його інтенціональне внутрішнє існування або його інтенційна (ментальна) властивість: це різні варіанти перекладу терміна, введеного ще схоластами, – *intentionaleinexistenz*. Таким чином, предмет, що уявляється дослідником, є предметом нашого внутрішнього сприйняття. Brentano пише: «Ми маємо право вважати без-

умовно правильним таке визначення феноменів, за яким вони є або уявленнями, або, у вказаному сенсі, засновані на уявленнях» [10, с. 30]. З цим у Brentano пов'язаний дуже важливий поділ предметів чи об'єктів на первинні та вторинні. Первинний предмет – це предмет, куди спрямований акт (уявлення, судження). Вторинним є саме сприйняття предмета.

Польський дослідник Ян Воленський узагальнив ці положення Brentano в такі постулати:

«1) Кожне уявлення спрямоване на певний предмет. Характеристика цього предмету як інтенційного – бути наданим в якості об'єкту уявлення. 2) Цей предмет не є річчю. 3) Цей предмет не являється змістом. 4) Цей предмет є частиною даного уявлення. 5) Виходячи з пунктів 3) і 4) ми можемо зробити висновок, що змісти, на які спрямовані акти уявлень, є чимось, що можна назвати «іманентними об'єктами» [11]. Таким чином, Яном Воленським було перетворено дещо відсторонене від реалій життя уявлення про предмет у досить зрозумілу його інтерпретацію, яку до того ж філософ пов'язав і з об'єктом дослідження.

Не зупиняючись на інших, більш детальних описах предмету через способи його прояву з погляду змісту та подання (що, втім з погляду нашого дослідження теж є важливим, коли нами описуватиметься господарська діяльність (як реальність) та її відображення у бухгалтерському обліку – як сприйняття реальності), розглянемо два різні підходи до уявлення про предмет.

Філософи, що визнавали різницю між змістом і предметом уявлення, проводили його або так, як це робив Brentano, що розрізняв дію і зміст (іманентний об'єкт), або так, як Больцано, Циммерман, Гефлер і Керрі, які доповнили зміст, виділивши предмет як такий [12, с. 39].

Гефлер відніс термін «предмет» до сутностей, незалежних від того, яким чином відбувається їхнє сприйняття. Гефлер і Майнонг у своїй спільній праці «Логіка» [13] прагнули, перш за все, усунути неясності, притаманні поняттю предмету. Вони пишуть, що поняття «предмет» та «об'єкт» є багатозначними.

Кант продовжуючи дослідження предмету, доповнив його категорією типу «ніщо», про яку він пише в праці «Критика чистого розуму»: «Ніщо як: 1. Порожнє поняття без предмету, *ens rationis*. 2. Порожній предмет поняття, *nihil privativum*. 3. Порожнє споглядання без предмету, *ens imaginariuin*. 4. Порожній предмет без поняття, *nihil negativum*» [14]. Власне у сучасній науці такий підхід передував існування нематеріальних форм активів, які впливають на створення вартості у світі. Наприклад, криптовалюти та операції з ними, створені віртуаль-

ними способами у свідомості людей, як існуючі матеріальні цінності, на відміну від традиційних постулатів, де гроші мають еквівалент золота.

Майнонг продовжив дослідження, надавши йому статус теорії предметів, що претендує на розділ окремої науки, що має власну область дослідження і здатну стати основою для інших гуманітарних наук.

Теоретично у Майнонга описано, на відміну від його попередників, більш-менш чітко розмежування понять «предмету» і «об'єкта» [15, с. 17]. У нього ця відмінність пов'язана з виділенням кількох класів предметів. Кант у своїй роботі «Критика чистого розуму» доповнив цю теорію уявленням про «предмет взагалі», як поняття, яке є вищим по відношенню до інших предметів, що класифікуються. Отже, можна сказати, що згідно з Кантом предмет взагалі – це, умовно кажучи, логічний предмет. Предмет, який логічно можливий [14, с. 267–268]. Згодом філософи німецької школи розвинули цю ідею класифікації предметів, представивши в складній табличній формі можливі поєднання явищ з точки зору буття та їх детермінації у сприйнятті. Не наводячи тут дану таблицю через її складність, пошлемося на характеристики предмета для побудови дослідницького підходу до розуміння предмета судово-економічної експертизи.

В Україні проведення судової експертизи регламентовано законодавчо (Законом України «Про судову експертизу», Кримінальним процесуальним кодексом, Цивільним процесуальним кодексом України), і призначається у випадках, коли судове провадження у справі потребує наукових, технічних або інших спеціальних знань (ч. 1 ст. 75 КПК). До спеціальних знань належать будь-які знання та уміння об'єктивного характеру, отримані внаслідок вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному науково-практичному рівню. Власне, теорією кримінального процесу та криміналістики судова експертиза визначається як дослідження, що проводиться відповідно до кримінально-процесуального або цивільно-процесуального закону особою, яка володіє спеціальними знаннями у науці, техніці, ремеслі з метою встановлення обставин (фактичних даних), що мають значення у справі.

Для розуміння сутності предмету судової експертизи використаємо поняття, надане в ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», яке полягає у «дослідженні експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду» [2].

Згідно положень ч. 1 ст. 102 ЦПК України, висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень, зроблених у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені експертові, складений у порядку, визначеному законодавством. Предметом висновку експерта може бути дослідження обставин, які входять до предмета доказування та встановлення яких потребує наявних у експерта спеціальних знань (ч. 2 ст. 102 ЦПК України). Таким чином, встановлено взаємозв'язок елементів процесу призначення та проведення судової економічної експертизи, який, на нашу думку, має відбиватись у визначенні предмету експертизи.

Традиційні підходи науковців стосовно предмету судової економічної експертизи стосуються в основному його визначення через відображення подій, активів, процесів засобами бухгалтерського обліку, інформацію про факти та обставини справи, фактичні дані про відображену в документах інформацію щодо економічної діяльності

У розумінні Клименко Н.І. предметом судової експертизи є лише ті операції бухгалтерського обліку, що відбивають факти фінансово-господарської діяльності [16, с. 47], проте ним не конкретизовано те, що саме є предметом – чи власне господарські операції, чи операції бухгалтерського обліку, які їх відображають, чи, можливо, лише операції, які стали об'єктом уваги судових і правоохоронних органів, а що скоріше не будуть відображати «певні сторони фінансово-господарської діяльності». На думку Матусовського Г.А., предметом судової експертизи щодо криміналістичної оцінки відображених в документах та облікових регістрах господарських операцій, які стали об'єктом розслідування чи судового розгляду, є виключно відображені засобами обліку події, факти, і саме щодо них експерт надає висновок з питань, поставлених на його вирішення слідчим, прокурором чи судом [17].

Однак у трактуванні вищезгаданих авторів предметом виступають лише самі господарські операції без аналізу їх достовірності і правильності. А на практиці часто експерту-економісту доводиться досліджувати, чи викривлені або фальсифіковані господарські операції.

Окремими авторами при формулюванні предмета акцентується увага на правильності та достовірності відображення господарських операцій у системі бухгалтерського обліку, але звідси виникає необхідність у проведенні експертних досліджень також і даних фінансової звітності, а для установ сектору державного управління – і бюджетної звітності. Обмежене визначення, на нашу думку, має предмет експертизи, де автори

розуміють лише операції, «відображені у документах чи облікових регістрах» [18; 19].

Використання спеціальних знань експерта-бухгалтера для встановлення істини – невід’ємний елемент сутності експертизи. Тому формула її предмету, на думку Бичкової С.Ф., «зводиться до виявлення обставин фінансово-господарської діяльності суб’єктів господарювання, що відповідають кримінально-правовій логічній моделі складу злочину» [20].

Системний підхід, застосований науковцями та судовими експертками Хомутенко В.П., Хомутенко А.В., дозволив надати найбільш ґрунтовну оцінку предмету судової економічної експертизи останнього часу. Фахівчині запропонували матрицю наукових поглядів на визначення предмета судово-економічної експертизи з виокремленням чотирьох особливостей відповідно наданих вченими характеристик поняття [9, с. 86]. Висновок, які зробили Хомутенко В.П. та Хомутенко А.В., удосконалив існуючі підходи щодо предметної сфери судово-економічної експертизи в реаліях сучасних запитів щодо оцінки економічних втрат (збитків) українських підприємств унаслідок військової агресії Російської Федерації.

Узагальнюючи, можна зазначити, що під предметом судово-економічної експертизи слід розуміти виявлення та дослідження фактів необ’єктивного та недостовірного відображення в системі бухгалтерського обліку та звітності господарських операцій, які стали об’єктом розслідування та розгляду правоохоронними або судовими органами, що вимагають спеціальних знань спеціаліста для встановлення істини та видачі відповідного експертного висновку.

Предмет судової економічної експертизи може бути широким і різноманітним, залежно від конкретної справи. Експерти у цій області грають важливу роль у наданні об’єктивних та кваліфікованих доказів суду для розгляду фінансових аспектів справи, тому з визначенням предмета експертизи тісно пов’язане питання наукової компетенції експерта-економіста.

Оскільки предметом експертизи, є господарські операції, що отримали відображення (в т. ч. і викривлене та сфальсифіковане) у системі бухгалтерського обліку та даних звітності, експерт повинен мати глибокі знання в цій сфері та володіти методиками дослідження, він також має бути компетентним у питаннях кримінального та цивільного процесу, особливо в частині провадження експертиз. Судовий бухгалтер, що працює в умовах існування можливих облікових невідповідностей, спричинених шахрайством, повинен мати знання щодо методик його виявлення [21, с. 186–188], встановлення фінансових маніпуляцій через штучне збіль-

шення або зниження доходів, незадекларовані активи або зобов’язання [22], обчислювати збитки, завдані в результаті певної дії чи події, на підставі аналізу фінансових даних, що може включати втрату прибутку, знецінення майна, неправомірні витрати тощо [23, с. 559].

Отже, проблемам встановлення істини відповідають потреби правосуддя у використанні спеціальних знань експерта-економіста незважаючи на країну чи регламентацію з боку законодавства.

Виходячи з вищезгаданих обставин, предмет судової економічної експертизи визначається, на нашу думку, предметом доведення та фактами, що підлягають доведенню, обставинами діяльності підприємства або конкретного підприємця. Націлена щодо доказування, судово-економічна експертиза є самостійним джерелом доказів.

Відносність характеризує зміст доказів і означає внутрішню властиву доказу властивість, яка дозволяє використовувати відомості про факти (фактичні дані) для з’ясування обставин, що підлягають доведенню та відображені у експертному висновку з подальшим його використанням у кримінальній справі.

Надана оцінка предмету експертизи в контексті процесу судово-економічної експертизи та огляду літератури з цих питань показали, що одним із напрямків поліпшення її використання як інструменту боротьби з шахрайством та економічною злочинністю є створенні відповідної теоретичної основи, яка б забезпечила комплексне сприйняття предмету експертизи. Це було головною темою цієї роботи, яка реалізована нами у створення спрощеної концептуальної моделі судової економічної експертизи за її предметними областями. Для побудови цієї моделі використано гносеологічну основу, викладену філософами у вигляді поєднання явищ з точки зору буття та їх детермінації у сприйнятті всього процесу виконання судової економічної експертизи (рисунок).

У даній моделі реалізовано дві предметних області, одна з яких (область виявлення відхилень – тобто фальсифікацій, шахрайства) є складовою області, що включає масштаби виконаної судової експертизи.

Практичні результати теоретизації предмету судово-економічної експертизи у вигляді моделі полягають у її можливому застосуванні у структурі організації процесу експертизи, щоб забезпечити єдність прийнятих рішень, у т.ч. щодо застосовної методології дослідження.

Наукова цінність даного дослідження полягає в розробці спрощеної концептуальної моделі предметної сфери судово-економічної експертизи, яка охоплює як її організацію, так і процеси детального розслідування відповідно до поставлених завдань.

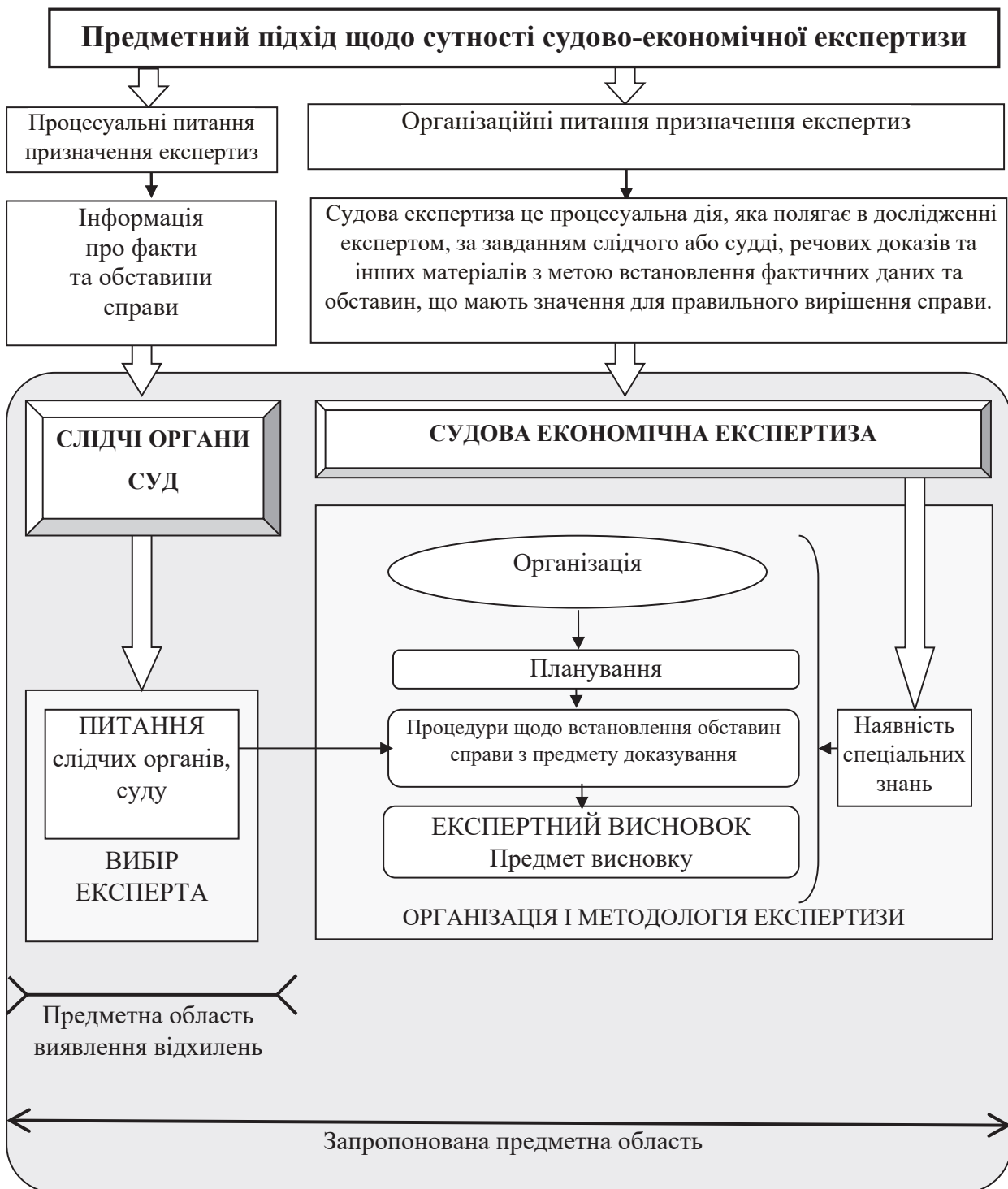

Рис. 1. Запропонована модель розуміння сутності предмету судово-економічної експертизи

Висновки з проведеного дослідження. У сучасних умовах розвитку економічних відносин з урахуванням впливів викликів військових реальій, відбуваються еволюційні зміни завдань щодо застосування судового експертного дослідження, поняття його предмета так і складових елементів, визначених в якості модельної основи.

Розробка концептуальної моделі предмету судової економічної експертизи, які включають усі вимоги до її провадження була проведена в цьому дослідженні для ефективного виконання експертних дій в частині боротьби з економічними злочинами та запобігання шахрайству.

Список використаних джерел:

1. Грицишен Д.О. Державна політика в сфері запобігання та протидії економічній злочинності: монографія. Житомир: Вид. О.О. Євенюк, 2020. 384 с.
2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 02.08.2023).
3. Аніщенко О.В., Данильченко О.Л. Збитки як предмет судової економічної експертизи у кримінальному провадженні. *Судова економічна експертиза*. 2019. № 20(2). С. 367–377. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2019.28> (дата звернення: 02.08.2023).
4. Чеберяк П.П. Завдання судових експертиз при розкритті й розслідуванні злочинів, вчинених в економічній сфері України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 10. С. 83–88.
5. Свінцицький А.В., Падалка А.М. Поняття та значення судових експертиз у розкритті й розслідуванні організованої злочинної діяльності у сфері оподаткування. *Інформація і право*. 2020. № 3(34). URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/13_17.pdf (дата звернення: 02.08.2023).
6. Камлик М.І. Судова бухгалтерія: підручник. Вид. 4-те, доп. та перероб. Київ: Атіка, 2003. 592 с.
7. Білуха М.Т. Судово-бухгалтерська експертиза: підручник. Київ: Видавнича компанія «Воля», 2004. 656 с.
8. Хомутенко О.В., Кудряшова С.В. Про предмет і об'єкт судової економічної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 553–561.
9. Хомутенко В.П., Хомутенко А.В. Теоретичні аспекти економічних втрат українських підприємств унаслідок військової агресії російської федерації як предмету судово-економічної експертизи. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2022. № 3 (21) червень. Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. С. 79–90.
10. Brentano F. *Selected Works*. 1996. 176 с.
11. Woleński J. *Essays in the History of Logic and Logical Philosophy*. Cracow: Jagiellonian university press, 1999.
12. Bolzano V. *Was ist Philosophie?* Vienna: Wilhelm Braumuller, 1849.
13. Höfler A. *Logik. Unter Mirwirkung von dr. Alexius Meinong*. Wien: Tempsky, 1891.
14. Kant Immanuel, 1724–1804 [Kritik der reinen Vernunft: English] *The critique of pure reason / edited [and translated] by Paul Guyer, Allen W Wood*. Includes bibliographical references and index. URL: <https://cpb-us-w2.wpmucdn.com/u.osu.edu/dist/5/25851/files/2017/09/kant-first-critique-cambridge-1m89prv.pdf> (дата звернення: 02.08.2023).
15. Майнонг А. Самоизложение. Рига: Новая Рига, 1989. 80 с.
16. Клименко Н.І. Загальна теорія судової експертології: монографія. Тернопіль: Крок, 2018. 262 с.
17. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков, 1999. С. 464–470.
18. Ароцкер Л.Е. О «синтетической» форме производства судебных экспертиз. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев, 1980. Вып. 20.
19. Гордон Б.Е. К вопросу о системе судебной экспертологии. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев, 1985. Вып. 31.
20. Бычкова С.Ф. Судебная экспертиза: научные, организационно-правовые и методические основы. Теория и практика судебной экспертизы. Т. 2: учеб. пособие. Алматы: Жет-жаргы, 2002.
21. Crumbley D.L. Forensic accounting: older than you think. *Journal of Forensic Accounting*. 2001. Vol. 11. No. 2. P. 181–202.
22. Crumbley D.L. So what is forensic accounting? *The ABO Reporter*. 2009.
23. Dorminey J., Fleming S., Kranacher M. and Riley R. The evolution of fraud theory. *Issues in Accounting Education*. 2012. Vol. 27. No. 2. P. 555–579.

References:

1. Hrytsyshen D.O. (2020) Derzhavna polityka v sferi zapobihannia ta protydii ekonomichnii zlochynnosti [State policy in the field of prevention and counteraction of economic crime]: monohrafiia. Zhytomyr: Vyd. O.O. Yevenok, 384 p.
2. Pro sudovu ekspertyzu: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine "On Forensic Expertise"]: order from 25.02.1994 No. 4038-XII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (accessed July 31, 2023).
3. Anishchenko O.V. & Danylchenko O.L. (2019) Zbytky yak predmet sudovoi ekonomichnoi ekspertyzy u kryminalnomu provadzhenni [Losses as a subject of forensic economic expertise in criminal proceedings]. *Sudova ekonomichna ekspertyza*, no. 20(2), pp. 367–377. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2019.28> (accessed July 31, 2023).
4. Cheberiak P.P. (2013) Zavadannia sudovykh ekspertyz pry rozkrytti y rozsliduvanni zlochyniv, vchynenykh v ekonomichnii sferi Ukrainy [Tasks of forensic examinations in the detection and inves-

- tigation of crimes committed in the economic sphere of Ukraine]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava*, vol. 10, pp. 83–88.
5. Svintsytskyi A.V., Padalka A.M. (2020) Poniattia ta znachennia sudovykh ekspertyz u rozkrytti y rozsliduvanni orhanizovanoi zlozhyvanoi diialnosti u sferi opodatkovannia [The concept and importance of forensic science in the disclosure and investigation of organized taxable activities in the field of taxation]. *Informatsiia i pravo*, no. 3 (34). Available at: http://ippi.org.ua/sites/default/files/13_17.pdf (accessed July 31, 2023).
 6. Kamlyk M.I. (2003) Sudova bukhhalteriiia [Forensic accounting]: pidruchnyk. Vyd. 4-te, dop. ta pererob. Kyiv: Atika, 592 p.
 7. Bilukha M.T. (2004) Sudovo-bukhhalterska ekspertyza [Forensic accounting examination]: pidruchnyk. Kyiv: Vydavnycha kompaniia "Volia", 656 p.
 8. Khomutenko O.V., Kudryashova S.V. (2010) Pro predmet i obekt sudovoi ekonomichnoi ekspertyzy [On the subject and object of forensic economic examination]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*, vol. 10, pp. 553–561.
 9. Khomutenko V.P., Khomutenko A.V. (2022) Teoretychni aspekty ekonomichnykh vtrat ukrainskykh pidpriemstv unaslidok viiskovoi ahresiii rosiiskoi federatsii yak predmetu sudovo-ekonomichnoi ekspertyzy. [Theoretical aspects of economic losses of Ukrainian enterprises as a result of military aggression of the Russian Federation as a subject of forensic economic examination]. *Expert: paradigms of legal sciences and public administration*, no. 3 (21), pp. 79–90.
 10. Brentano F. (1996) Selected Works. 176 p.
 11. Woleński J. (1999) Essays in the History of Logic and Logical Philosophy. Cracow: Jagiellonian university press.
 12. Bolzano B. (1849) Was ist Philosophie? Vienna: Wilhelm Braumuller.
 13. Höfler A. (1891) Logik. Unter Mirwirkung von dr. Alexius Meinong. Wien: Tempsky.
 14. Kant Immanuel, 1724-1804. [Kritik der reinen Vernunft: English] The critique of pure reason / edited [and translated] by Paul Guyer, Allen W Wood. Includes bibliographical references and index. Available at: <https://cpb-us-w2.wpmucdn.com/u.osu.edu/dist/5/25851/files/2017/09/kant-first-critique-cambridge-1m89prv.pdf>
 15. Majnong A. (1989) Samoizlozhenie [Self-exposition]. Riga: Novaya Riga, 80 p.
 16. Klymenko N.I. (2018) Zahalna teoriia sudovoi ekspertolohii [General theory of forensic examination]: monohrafiia. Ternopil: Krok, 262 p.
 17. Matusovskii G.A. (1999) Ehkonomicheskie prestupleniia: kriminalisticheskii analiz [Economic crimes: forensic analysis]. Kharkiv, pp. 464–470.
 18. Arocker L.E. (1980) O "sinteticheskoi" forme proizvodstva sudebnykh ekspertiz [About the "synthetic" form of production of forensic examinations]. *Kriminalistika i sudebnaya ekspertiza*. Kyiv, vol. 20.
 19. Gordon B.E. (1985) K voprosu o sisteme sudebnoj ekspertologii [To the question of the system of forensic expertology] *Kriminalistika i sudebnaya ekspertiza*. Kyiv, vol. 31.
 20. Bychkova S.F. (2002) Sudebnaya ekspertiza: nauchnye, organizacionno-pravovye i metodicheskie osnovy [Judicial examination: scientific, organizational, legal and methodological foundations]. *Teoriya i praktika sudebnoj ekspertizy*. T. 2: ucheb. posobie. Almaty: Zhet-zhargy.
 21. Crumbley D.L. (2001) Forensic accounting: older than you think. *Journal of Forensic Accounting*, vol. 11, no. 2, pp. 181–202.
 22. Crumbley D.L. (2009) So what is forensic accounting? The ABO Reporter.
 23. Dorminey J., Fleming S., Kranacher M. and Riley R. (2012) The evolution of fraud theory. *Issues in Accounting Education*, vol. 27, no. 2, pp. 555–579.